

Лени дәрс вәсаити

«АЗЭРБАЙҶАН СОВЕТ УШАГ ӘДӘБИЯТЫ»

АзәрбајҶан ушаг әдәбијҶаты тарихи педагожи институтларда тәдрис едилән мүнһүм фәиләрдәндир. Һәмнин курсун али педагожи мәктәбләрдә узун илләрдән бәри әјрәдилмәсинә бахмајараг, она аид һәлә индијә гәдәр дәрслик вә дәрс вәсаити һазырланмазмишды. Бу кәсир мүүәллимләрин, хүсусән, тәләбәләрин тәлим фәалијҶәтинә мәнфи тәсир кәстәрирди.

В. И. Ленин адына АПИ-нин досенти Ајдын һачыјевни бу күиләрдә һәмнин институт тәрәфиндән ишәр едилән «АзәрбајҶан совет ушаг әдәбијҶаты» (II һиссә) ады дәрс вәсаити бу чидди тәләбәтә аз-чох өдәмәк бахымьндан тәдирәләјигдир. Педагожи институтлар үчүн тәртиб едилән програм әсасында һазырланан вәсаит мүүәллифин һәмнин курс үзрә али мәктәбдә ијирин илә Јахын бир мүддәтдә охудуғу мүнәзирәләрин үмүмләшдирилмәсини гијмәтләндирилмәлидир.

Дәрс вәсаитиндәки матерналлар дөрд проблем үзрә шәрһ едилмишдир: а) АзәрбајҶан совет ушаг әдәбијҶатынын спесифик хүсусијҶәтләри; б) ушаг әдәбијҶатына партија вә дөвләт гајғысы; в) ајры-ајры сәнәтнарлар һаггында очеркләр; г) АзәрбајҶан совет ушаг әдәбијҶатынын сон наһилјҶәтләри.

Китабын илк ики бөлмәсиндә АзәрбајҶан совет ушаг әдәбијҶатынын тәшәккүлү, спесифик хүсусијҶәтләри, мөвзу дайрәси ишыгландырылмишдыр. Сөз сәнәтинин мүнһүм сәһәси олан ушаг әдәбијҶатына партија вә һөкүмәтин мүнтәзәм гајғысыны шәрһ едән мүүәллиф мүхтәлиф илләрә аид гәрар вә кәстәришләрин сәмәрәли нәтичәсини конкрет нүмунәләр әсасында нәзәрә чарпыдырмишдыр.

Вәсаитдә әсас јери ајры-ајры сәнәткарлар аид очеркләр тутур. А. Шагин, М. Рзагулузаданин, М. Сејидзаданин вә б. һәјат вә Јарадычылығына һәср едилән очеркләр бу сәнәткарларын Јарадычылығындағы ушаг әдәбијҶаты нүмунәләрини тәһлил етмәк вә әдәбијҶатын инкишафында онларын ролуну шәрһ етмәк мәгсәдини күдүр. Ајдын һачыјев илк нөвбәдә бу вә ја дикәр сәнәткарын Јарадычылығындағы ушаг әдәбијҶаты нүмунәләрини өн плана чәкир, бу нүмунәләрин Јазычынын әдәби фәалијҶәтиндә Јерини, ушаг әдәбијҶатымызын инкишафындағы мөвҶејини мүүәлләшдирир. Бу бахымдан А. Шаг вә М. Рзагулузадәјә һәср едилмиш очеркләр диггәти хүсусилә чәлб едир.

АзәрбајҶан ушаг әдәбијҶатынын инкишафында, јени мөзун вә форма кәјфијҶәтләри газанмасында, тәрҶүмәләр һесабына зәнкнләшмәсиндә Абдулла Шагин инсиләни хидмәти олмушдур. Јени мөзунлу дәрсликләрин Јарадычыларындан олан бу сәнәткар, онларә јени мөзунлу ушаг әсәрләринин дахил едилмәсинә дә наһил олмушдур.

Бүтүн бу чәһәтләр вәсаитдә хүсуси ајдынлығла, тутарлы мисаллар әсасында шәрһ едилмишдир. Мүүәллиф һағлы оларәг кәстәрир ки, мүүәллилик фәалијҶәти А. Шагә ушағлары Јахшы танымаға, онларын психолокијасына, мәрәг дайрәсинә Јахындан бәләд олмаға имкан вермишдир. А. Шаг кичик бир һәјати деталы мәһаландырмағы, ону бүтүн тәфәрруатына гәдәр тәсвир едиб бәдини үмүмләшдирмәләр апармағы бачаран сәнәткарлардандыр.

А. Шагин мөвзу ахтарышлары да вәсаитдә марағлы чизкиләрә ишыгландырылмишдыр. Ајдын һачыјевни гејд етдији киши, әдиб һәр һадисәни дејил, Јалыыз кичик охучусу үчүн марағлы вә чәлбедичи мәсәләләри мөвзу сечмишдир. Јүксәк сәнәткарлығ мәһарәти бу мөвзулары кичик охучуларын Јаш сәвијәсинә үгүн ишләмәјә вә тәгдим етмәјә имкан вермишдир. Әдиб сечдији марағлы мөвзулары орижинал формаларла ифадә етмәјә дә наһил олмушдур. Мүүәллиф һағлы нәтичәјә кәлир ки, А. Шаг форма ахтарышларына чох чидди мүнәсибәт бәсләмиш вә бунун ән өлвериишисини «шифаһи халг әдәбијҶатынын түнәмәз хәзинәсиндән тапмишдыр».

А. Шагин, фольклордан истифадә илә Јаратдығы әсәрләрини тәһлилинә, үмүмијҶәтлә, әдибин Јарадычылығы илә шифаһи халг әдәбијҶаты арасындағы әләгәләрин ачылмасына кениш Јер верилмишдир.

Бу чәһәт, Јәһни ушағлар үчүн Јазыб-Јарадан сәнәткарларын Јарадычылығы илә фольклор арасындағы әләгәнин ачылмасы вә бу аспектдә тәһлил дикәр очеркләрдә дә өз өксини тәрмишдыр. Мәсәлән, ушаг әдәбијҶатынын көркәмли нүмә-Јәндәләриндән олан М. Рзагулузаданин әсәрләри тәһлил олунаркән онун фольклор мәнбәләринә Јарадычы мүнәсибәти орижинал шәкилдә ишыгландырылмишдыр. Әдибин фольклор мөтивләринә Јарадычы-дәјишдиричи мүнәсибәти, «нағыллардан, дастанлардан, тарихи шәхсијҶәтләр һаггындағы рәвәјәт вә әфсанәләрдән» кәтүрдүју мөвзуја мүнәсиблик руһу вермәси вәсаитдә тутарлы мисалларла үмүмләшдирилмишдир. Бу чәһәт әдибин мөвзусуну фольклордан кәтүрдүју мүхтәлиф әсәрләринин тәһлили фонунда әтрафлы шәрһ едилди. «Ел күчү», «Ана үрәји, дар чикәји», «Дәли озан» әсәрләринин халғмызын өн гәдим сәнәт абидәси олан «Китаби-Дәдә Горғуд»ун мотивләри әсасында гәләмә алындығыны кәстәрән мүүәллиф һағлы нәтичәјә кәлир ки, Јазычы мөвзуја мүнәсиблик руһу вермиш, ајры-ајры образларын дахили аләмнин ачмаға, онларын характерини үмүмләшдирмәјә вә фәрдиләшдирмәјә чалышмиш, «Һәмнин сурәтләри өз еһтирасларынғын һәрарәти илә исидиб» ушағларын аһлаҶаҶағы бир дилдә гәләмә алмишдыр.

Китабда М. Рзагулузадәнин ушағлар үчүн Јазығы орижинал әсәрләрә хас олан ики чәһәт (бу әсәрләрдә фольклора мәнәсус кәјфијҶәтләрини мүнәһидә едилмәси; һәмнин әсәрләрин әјрәдичи характер дашымасы) мүүәлләшдирилмишдир. Бу, әдибин «Дәниз нағылы» ады һекајәсинин тәһлили тимсалында кениш шәрһ едилмишдир. Халг нағылларынын тәсирә әсәрин Јалыыз композијҶасы, сүҶети вә дилиндә дејил, образларынын даврамыш вә өмәләриндә дә мүнәһидә едилди. Бу, Јазычыја кичик охучусуну чәлб етмәјә, өз архасынча апармаға имкан Јарадан гијмәтли вәсаитә чәврилир. Һекајәдә тәсвир олунан фантастик өлкә нағыллардағы хошбәхт өлкәләрдән фәргләнмәдији икән, әсәрин башланғычындағы тәгдим үсулу, үмүмијҶәтлә, онун дили дә нағылларыныкындан сечилмир: «Бири вар иди, бири јох иди. Уча дарларын о тајында, учсуз-бучағсыз кәј дәннәләрин ортасында ЈамЈашыл, күллү-чичәкли бир ада вар иди».

Нағыл гәһрәманларына хас олан мүнәсибәт кәјфијҶәтләр «Дәниз нағылы»нын баш гәһрәманы Гочағын характерини башлыча чизкиләридир; кејирхәһлиғ, мәрәдлик, икидик, дүзлүк вә доғручулуғ бу образын сәчијәви хүсусијҶәтләридир.

Вәсаитдә даһа сонра «Дәниз нағылы»нын кичик охучулар үчүн марағлы, ејни заманда зарури мәлүмат мәнбәји олмасы гејд едилди вә кәстәрир ки, балачалар дәннәт вә океанлар, онларын зәнкн сәрвәти барәдә кејли тәсәввүр газаначалар.

Китабдағы сонрағы очеркләрдә дә бу мәсәлә диггәт мәркәзиндә сахланмишдыр. Вәсаитдә «АзәрбајҶан совет ушаг әдәбијҶатынын сон наһилјҶәтләри» адландырылан сонунчу бөлмә дә орижиналдыр. Китабын бу һиссәсиндә сон ијирин илдә фәалијҶәт кәстәрән сәнәткарларын Јарадычылығы һаггында Јығчам мәлүмат верилмишдир. Бу бөлмәдә Мәстан Әлијевни, Заһид Хәлилин, Чавад Чавадлынын, Ханымана Әлибәлинин, Мәмәд Асланын, Әзизә Әһмәдованын, ӘләвијҶә Бабајеванын, Сүләјман Вәлијевни вә б. сәнәткарларын Јарадычылығына мәнәсус сәчијәви хүсусијҶәтләр үзәриндә дајанылмишдыр.

Вәсаитин һәчминин аз олмасы тәәсүф доғурур. Мәһз бу, бир шәра мәсәләләрин долгун сәрһинә имкан вермәмишдир. Әсәрин Јазылышында тәләсиклик дујулуғ, елә буна көрә дә хырда дил-үслүб хәталарына Јол верилмишдир.

Вәсаит али мәктәб тәләбәләри вә кәч тәдғигатчылар үчүн дәјәрли һәдијәдир.

Фәрһад ФӘРҶАДОВ,
Филологија етмләри доктору, профессор